

РЕЦЕНЗИЯ

от Доц. Румяна Крумова-Пешева, д.пс.н.

на Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

по научно направление: Експериментална психология

на тема: **„Трансгенерационно предаване на модел на зависимост“**

разработен от: Жаклина Георгиева Андонова

с научен ръководител: Проф. д-р Емилия Алексиева

Дисертационният труд на Жаклина Андонова е посветен на темата за моделите на зависимост на основата на системната фамилна терапия с акцент върху междупоколенческото предаване на патологични патерни на взаимодействие. Изследователският интерес е насочен към проучване влиянието на семейната история и структура, на интересубективните сценарии на злоупотреба с психоактивни вещества при един или повече членове от семейството.

Дисертационната разработка е с обем от 217 страници. Съдържа Въведение, четири глави и Приложения. Библиографската справка се състои от 151 заглавия, от които 16 са на кирилица и 135 – на латиница. Използваните и цитирани източници са напълно релевантни на разглежданата в дисертацията проблематика. Данните от емпиричното изследване са илюстрирани с една таблица и 2 фигури. В приложение са представени Бланка за информирано съгласие и Декларация за съгласие за аудиозапис на интервюто, както и Списък с въпросите за генограма-интервю.

Авторефератът отразява напълно информативно и структурирано основните акценти на дисертационната разработка. В него са цитирани 3 публикации на авторката, които показват нейния задълбочен изследователски интерес спрямо процедурата на клиничното интервюиране, проучването на субективните преживявания посредством биографично-наративните интервюта и представата за семейството при зависимите от психоактивни вещества.

Във Въведението на дисертацията напълно аргументирано се посочва от авторката значимостта и актуалността на темата. Подчертават се също предимствата на качествените методи при подобен род проучвания с акцент върху субективността на изследователския процес, върху принципите на прозрачност и рефлексивност, върху етичността и интерпретативността. Ясно и убедително са представени целите и задачите, обхватът и методологията на изследването.

Цялостният изследователски процес се базира на биографично-нарративно-интерпретативния метод, който е напълно подходящ за провеждането на дълбочинни проучвания, включващ емоционална динамика, преживелищен опит, интерперсонални взаимодействия със значими фигури, интрапсихични феномени и др. Коректно са отразени всички стъпки на изследователската процедура.

Глава Първа на дисертационния труд представя цялостната теоретична постановка на изследването. Проблематизирани са основни понятия, използвани при формулирането на изследователската цел, както и диагностични критерии за зависимост. Авторката описва подходи за изследване на зависимото поведение, качествени и количествени методи. Разгледани са аналитично и интерпретативно различни други проучвания по темата с разнородните пластове на информация, които съдържат. Заявен е ясно стремежът на Жаклина Андонова да отчете не само общите тенденции, но и фокуса на индивидуалното във всяка една конкретна житейска история. Аналитично и убедително е посочена и връзката с идеята за трансгенерационното предаване.

В тази част на дисертационния труд са разгледани различни психологични изследвания, базирани на специализирани методики и клинични наблюдения. Задълбочено е посочена ролята на съвместното използване на количествени и качествени методи с цел изграждане на модел за работа със семейства, в които възниква проблем на злоупотреба с психоактивни вещества. Проучванията, които се разглеждат, са обсъдени от авторката изчерпателно, коректно и с разбирането за многопластовата етиология на зависимото поведение. Отчетена е ролята на травматичните събития, на нарушенията в семейната структура, на субективните преживявания и конкретните житейски факти.

В дисертационната разработка се обръща сериозно внимание на разнородните дефиниции за зависимо поведение. Ясно личи позицията на докторантката, която отчита възможностите и ограниченията на отделните формулировки и термини. Включени са коментари и анализи на изследвания, отнасящи се до корелациите между стила на

привързаност и механизма на зависимост. Симбиотичното или дистантно отношение се разкрива като възможна етиопатогенетична предиспозиция на проблемно поведение. Предложени са данни и относно дисфункционалното родителство с неговата вероятност да се предава през поколенията като неефективен, но фиксиран безсъзнавано стил на взаимоотношение.

В дисертацията е интерпретирана и способността за контрол върху импулсите като друга етиологична характеристика на зависимото поведение, което е и една от особеностите на граничната личностна структура и организация. Посочени са някои физиологични основи на зависимостта, редица когнитивни и соматични симптоми, което показва умението на Жаклина Андонова да наблюдава различните психични феномени в тяхната взаимовръзка, дълбочина и многоизмерност. Придържането към комплексния био-психо-социален подход позволява цялостен и задълбочен анализ и интерпретация на фактите в рамките на всяка една индивидуална история.

Представен е медицинският модел на разглеждане на зависимостите, както и съотношенията на физическата и психичната зависимост, влиянието на обществения контекст, стигматизирането, концепциите за милосърдието, различните конотации на проблема за злоупотребата с алкохол и психоактивни вещества. Авторката още веднъж убедително мотивира с посочените данни и анализи актуалността на дисертационната тема, както и необходимостта от провеждане на разнородни емпирични изследвания по нея. Това със сигурност би дообогатило съвременното разбиране за връзките между поколенията и за силата на трансгенерационните влияния.

В частта „Трансгенерационно предаване и зависимостта според системната фамилна терапия“ се предлага възгледът, че между поколенията в рода могат да бъдат предавани различни адаптивни и дезадаптивни, здравословни и нездравословни модели на поведение и преживяване, свързани с оцеляването и със стабилността на индивидуалната и семейна структура и история. Отбелязано е значението на усещането за криза, на стиловете на привързаност и на механизма на зависимостта от гледна точка на допускането за трансгенерационен избор и повторение на неефективни стратегии и модели.

Обсъдени са системни и психодинамични теории относно междупоколенческото предаване на зависимост, относно мултиплицирането на семейните „сценарии“ с акцент върху отношенческия аспект между родителя и детето, върху вътрешната и външна

конфликтност, вербалната, довербална и невербална комуникация, фантазмената дейност и др. Подробно е описана и подчертана ролята на житейския наратив и неговите измерения на индивидуално равнище.

Отчетена е също субективната реалност на провеждащия наративно интервю специалист като човек със собствена история и индивидуалност, която оказва влияние върху изследователския процес. Този факт показва добрата професионална чувствителност и усет на Жаклина Андонова спрямо проучваните психични феномени. Проследява се влиянието на различни жизнени събития и факти върху формирането и функционирането на личността, върху изграждането на собствения разказ за живота. По убедителен начин са подчертани връзките между димензиите на миналото и настоящето, между социалното и културното и т.н. Вътрешната диалогичност на индивида е отчетена през призмата на системното и динамично единство на идентичността. Всичко това показва задълбочената теоретична подготовка на докторантката и нейните сериозни качества да анализира убедително и задълбочено различните интрапсихични и интерперсонални процеси.

В Глава „Емпирична част на изследването“ са представени философията на качествените методи, принципите на клиничното интервю с неговата надеждност и валидност, процедурата и изследваните лица, развитието и окончателният изследователски дизайн, методологията на биографично-наративно интерпретативното интервю и генограмата. Показани са убедително принципите на използвания тип интервюиране и специфичните аспекти на процеса на неговото провеждане.

Изчерпателно са илюстрирани различни дименсии през интерактивния процес между интервюираните и интервюиращия. Проблематизирана е от авторката спецификата на конкретни въпроси, както и нагласата на изследователя спрямо концептуализацията, взаимовръзките и интерпретациите. Ясно е заявено личното отношение на Жаклина Андонова, както и нейната коректна професионална позиция по въпроса.

Важно е да се отчете фактът на трудоемкостта и сложността при провеждането на подобен род изследователски интервюта. Авторката описва с голяма откровеност и рефлексивност процеса на тяхното провеждане, промяната в допусканията, вътрешната динамика на самия изследовател и др. Изследването е планирано и организирано напълно професионално и с голяма сензитивност и внимание към участниците в него.

Находките в интервютата кореспондират с други емпирични изследвания на чуждестранни автори и са описани подробно и информативно.

Въпросите и темите са подбирани много внимателно и с отчитане на различните тенденции и перспективи, които съдържат. Динамиката им е базирана, както на опита в тази област до момента, така и на собствения изследователски, аналитичен и емпатичен опит на докторантката. Подкрепени са убедително с части от интервюта на респонденти. Отчетено е също немаловажното значение на факта, че на самото интервю се осъществява видеозапис. Включен е коментар и върху транскрибираното интервю. Посочените примери са много показателни за същността и дълбочината на подобен изследователски подход, за процеса на хипотетизиране, за дефинициите и рedefинициите на целите, както и за анализите на отделните семейни дисфункции. Жаклина Андонова показва умението да отчита разностранните взаимодействия на метаниво и да ги интерпретира умело.

Механизмът на трансгенерационното предаване обхваща редица проблемни взаимоотношения в родителското и прародителското семейство, стресогенните житейски събития, довели до промяна в жизнения цикъл на семейството. Проследяват се неефективни поведенчески стереотипи ретроспективно и в тематичния анализ умело се подчертава значението на тяхната история. Например като особено травматични и въздействащи на индивидуално и системно равнище се отбелязват: семейна раздяла, загуба на близък човек от семейството, промяна на училището, повишена интензивност на конфликтите между роднините, болест, загуба на работа, промяна в качеството на живот и др. Дискутират се и някои етични и деонтологични съображения, което е напълно резонно с оглед провеждането на подобен род изследвания.

Използваните инструменти са описани изцяло коректно и дават възможност за достигане до различни психо-социални отговори по разработваната тема. Насоката на изследване е комплексна – отнася се до цялостната житейска история, до травматични и други ключови преживявания и събития на изследваните лица. Важна цел е търсенето на връзка между реално случилото се и субективната му „оцветеност“, особено при проследяването и разглеждането на наратива.

Изследването на генограмата като опит за достигане до информация относно семейната идентичност е също подходящо подбран експериментален метод, който проучва паралелите между истории и взаимоотношения, както и между различни

времеви дименсии. С тях се събира материал относно афективната „зареденост“ към събитията в семейството и рода, относно системните, субсистемните и като цяло – междупоколенческите взаимодействия. Симптомите са вид „отговор“ на деструктивните тенденции и на неразрешените теми и въпроси.

В тази част от дисертационния труд е проследена процедурата на емпиричното изследване и е осъществен анализ на качествените данни. Включва описание на самата процедура и на контекста, в който тя е провеждана. Интерпретацията на резултатите съдържа обобщена картина на множество елементи и взаимовръзки. Обхваща обективната хронология и „психологичното време“.

Прави впечатление многокомпонентността на анализа, включващ разнородни цели и реконструиращ биографичното и лично значение на индивидуалните преживявания. Изследователските обсъждания подходящо допълват синтеза на данните и картината от проведените интервюта.

Авторката предлага различен род аналитични и интерпретативни допускания и тези, които убедително подкрепя с емпиричния материал от конкретните случаи. Стремещт е да се наблюдава прецизно и внимателно вътрешната динамика в рамките на интервюирането, която е още един много информативен критерий за оценка на описваните случаи.

Резултатите от анализа на тематичните области също показват взаимната свързаност и обусловеност между разнородни сюжетни линии, причинно-следствени доводи, символи, метафори, категоричност и амбивалентност. Анализът на взаимоотношенията през поколения включва въпросите за граници, функции, роли, потребности, власт и контрол и др. Интерпретациите показват ясно мултиплицирането на събития и черти, на позиции и отношенчески схеми, които носят дисфункционален характер и се предават трансгенерационно.

Методологията на настоящата разработка се основава на изключително сериозно и задълбочено проучване на огромен брой източници и теоретични концепции. Теоретизирането на основа на получените резултати е стъпка към по-пълно и по-задълбочено разбиране на трансгенерационните аспекти на индивидуалното и системно функциониране. Представя спецификите на феноменологичния подход и на херменевтичните принципи на диагностика, изследване и проследяване. Провежда се аналитична дискусия в насока търсене на връзки с други изследвания в световния и

българския опит. Съпоставките са посочени с добра рефлексия върху преживяванията, историите и взаимоотношенията на участниците в изследването.

Дисертационната разработка включва и част „Изводи и възможни приноси на дисертационния труд“, в която се подчертава значението на използваните методи като форма на многокомпонентно изследване на сложни взаимодействия, оценка на собствената идентичност и свързаност с останалите, както и на проекцията на бъдещи събития. Напълно убедително и задълбочено е представена взаимовръзката между резултатите от трите етапа на изследването. Аргументирано се посочва установяването на корелацията между зависимостта и специфичния семеен контекст на развитие. Подчертано е значението на фантазиите и непреработения травматизъм, на „пренасянето“ на конфликтите в семейството от миналото в настоящето и др.

От изключително значение за клиничната практика е разработената схема за клинично интервю с цел изследване на трансгенерационните перспективи при зависими пациенти. Заедно с приложението на биографично-наративно-интерпретивния метод и дълбинния и изчерпателен анализ на представените казуси дисертацията предлага дообогатяване на перспективите за психодиагностична и консултативна работа.

Държа да подчертая, че всички предложени от мен препоръки към дисертационната разработка, са взети под внимание и съобразени изцяло от докторантката.

В заключение: дисертацията притежава новаторски характер и със сигурност би представлявала интерес за специалистите – психолози и психотерапевти, работещи в сферата на зависимостите, на фамилната и психодинамична психотерапия.

Смятам категорично, че дисертационният труд на Жаклина Андонова притежава важна научна и практическа стойност в областта на психологичната и психотерапевтична практика. Правят впечатление сериозните способности на авторката да провежда задълбочени и многопластови емпирични изследвания, както и нейните безспорни качества и интерес към теоретичен анализ и синтез на интерперсонални и интрапсихични феномени.

Всичко това ми дава основание да предложа изцяло убедено на Уважаемото Научно жури на Жаклина Андонова да бъде присъдена научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление: Експериментална психология.

Изготвил рецензията.....

(Доц. Р. Крумова-Пешева д.пс.н.)

30.04.2018г.

гр. София